

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, од 19. септембра 2024. године, изабрани смо у комисију за анализу и оцену дисертације „Калам космолошки аргумент и (а)теизам у полемици између Вилијама Л. Крејга и Квентина Смита” докторанда Раденка Гурдељевића. На основу увида у рад кандидата, подносимо Наставно-научном већу следећи извештај.

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ „КАЛАМ КОСМОЛОШКИ АРГУМЕНТ И (А)ТЕИЗАМ У ПОЛЕМИЦИ ИЗМЕЂУ ВИЛИЈАМА Л. КРЕЈГА И КВЕНТИНА СМИТА” КАНДИДАТА РАДЕНКА ГУРДЕЉЕВИЋА

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Раденко Гурдељевић је рођен 06. јануара 1993. године у Лозници. Основне студије је завршио 2016. године на Богословском факултету „Свети Василије Острошки” у Фочи, Универзитет у Источном Сарајеву, просечном оценом 8,69. Током основних студија је био главни уредник часописа „Нови источник”. Исте године уписује мастер студије филозофије на Филозофском факултету Универзитета у Београду, које завршава 2018. године просечном оценом 9,25. Након завршених мастер студија, уписује докторске студије на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

Има објављен научни рад:

Гурдељевић, Р. (2021). „Слобода, интелект и воља у теорији деловања Томе Аквинског“. Филозофске студије 36 (37), 115-132.

Докторска дисертација кандидата Раденка Гурдељевића форматирана је у складу са упутством Универзитета у Београду. Текст дисертације је подељен на следеће делове: Увод, Еволуција калам аргумента – од космолошког проблема до Крејговог калам аргумента, Калам космолошки аргумент Вилијама Л. Крејга, Смитова критика Крејгове аргументације и калам аргумент за атеизам, Калам космолошки аргумент и (а)теизам и Закључна разматрања. Свако поглавље је подељено на одговарајуће поделе.

Предмет и циљ дисертације

Главни предмет истраживања кандидата Раденка Гурдељевића јесте однос калам космолошког аргумента и (а)теизма у полемици између Вилијама Л. Крејга и Квентина Смита. Кандидат разматра у дисертацији Крејгову теистичку и Смитову атеистичку верзију калам аргумента, као и приговоре које су један другом упутили током вишедеценијске полемике о том аргументу, како би оценио у којој мери они успевају да аргументују (не)постојање Божије. Осим већ постојећих приговора упућених калам аргументу, кандидат указује и на нове проблеме и изазове са којима се суочава калам аргумент.

Главни циљ дисертације јесте да покаже да увођење савремених научних теорија у разматрање калам аргумента није довело до тога да он постане плаузибилнијим од његових традиционалних верзија. Кандидат указује на чињеницу да и поред тога што космологија великог праска и теорија о топлотној смрти универзума потврђују да је универзум настао, те теорије не чине аргумент прихватљивијим, нити га успешније или оповргавају. Штавише, ове научне теорије само отварају нова питања и постављају нове изазове пред калам аргумент.

Основне хипотезе

Главна хипотеза од које кандидат полази у истраживању јесте да иако се прихвати Крејгов аргумент као ваљан, онда се узрок настанка универзума тешко може идентификовати са божанством аврамовском монотеизма, чије постојање Крејг жели да аргументује. Кандидат у прилог ове тезе показује да својства узрока настанка универзума до којих долази Крејг у калам аргументу нису у складу са традиционалним божанским атрибутима аврамовских религија. Користећи неке од традиционалних неоплатоничарских

приговора упућених хришћанској догми *creatio ex nihilo*, он показује да су они успешно применљиви и на Крејгов аргумент. Поред тога, кандидат указује на то да посебну тешкоћу у идентификацији узрока настанка универзума са Аврамовим Богом представља космологија великог праска, коју је Крејг инкорпорирао у калам аргумент. Иницијална сингуларност не може се, према овој научној теорији, посматрати као део универзума, јер не постоји у простор-времену, што задаје многе потешкоће за стварање уверљиве теистичке интерпретације теорије великог праска. Такав подухват би захтевао и преиспитивање божанских атрибута у аврамовском монотеизму.

Друга хипотеза од које кандидат полази јесте да Крејгов калам аргумент није филозофски плаузибилнији од његових средњовековних претходника. Кандидат указује да је једина битна разлика између савременог калам аргумента и традиционалних верзија та што савремени аргумент се ослања на научне теорију: космологију великог праска и теорију о топлотној смрти универзума. Увођење космологије великог праска у аргумент успева само да докаже истинитост премисе да је универзум настао, али оно битно не утиче на закључке да универзум има узрок свога настанка, нити олакшава идентификацију узрока настанка универзума са Богом аврамовских религија.

Кратак опис садржаја дисертације:

Дисертација Раденка Гурдељевића састоји се од увода, четири поглавља и закључних разматрања. У уводу кандидат укратко објашњава историјски контекст који је довео до реафирмације калам аргумента седамдесетих година прошлог века. Потом, он дефинише предмет и циљ истраживања, а затим износи основне хипотезе. Увод се завршава дефинисањем појмова космолошки аргумент и калам аргумент.

Прво поглавље „Еволуција калам аргумента – од космолошког проблема до Крејговог калам аргумента” је сачињено од шест потпоглавља. У првом потпоглављу кандидат износи историјски пут формулисања догме *creatio ex nihilo* у хришћанству, која је била окидач за космолошку полемику са неоплатоничарима. Такође, он се осврће и на неоплатоничарску аргументацију чији је циљ да демонстрира да ова хришћанска доктрина није у складу са традиционалним божанским атрибутима. У следећем потпоглављу Гурдељевић се бави аргументацијом Јована Филопона чији је циљ да се покаже да је

прошлост света нужно коначна, односно да је свет настао. Кандидат објашњава да Филопонова аргументација јесте темељ на коме ће касније бити постављен калам аргумент. У следећем потпоглављу разматра најстарију верзију калам аргумента, коју је формулисао арапски филозоф Ал-Кинди, а одмах потом и Ал-Газалијеву верзију калам аргумента. Кандидат се у наредна два потпоглавља бави калам аргументом у средњовековном јудаизму и хришћанској схоластици, где се најпре разматра калам аргумент Садије бен Гаона, а потом и верзија овог аргумента коју је изложио Тома Аквински. У завршном потпоглављу, он износи укратко неке од разлога због којих је калам аргумент био запостављен од средњег века све до краја седамдесетих година прошлог века. Поред историјског развоја калам аргумента, Гурдељевић у првом поглављу указује и на основне проблеме који прате овај аргумент од његовог настанка: аксиоматско прихватање прве премисе „све што настаје има узрок свога настанка“; неуверљивост дедуктивних аргумената чији је задатак да демонстрирају да је свет настао; неразвијеност аргументације за идентификацију узрока настанка света са Богом аврамовских религија. Како он тврди, са овим проблемима се сусрећу и модерне верзије калам аргумента. Овим кандидат пружа свеобухватан увид у развој и проблеме калам аргумента од његовог настанка, чиме поставља основ за даља разматрања у дисертацији.

У другом поглављу кандидат излаже и разматра Крејгову реafirмисану верзију калам аргумента. Разматрање отпочиње излагањем и анализом прве премисе Крејговог аргумента „све што настаје има узрок свога настанка“. Том приликом кандидат се осврће на све три линије одбране истинитости ове премисе које је изложио Крејг током деценија реafirмације калам аргумента. На овом месту Гурдељевић кратко указује на проблеме Крејгових линија одбране принципа „све што настаје има узрок свога настанка“. У следећем потпоглављу кандидат разматра опширну аргументацију коју је изнео Крејг како би потврдио истинитост премисе „универзум је настао“. Он најпре разматра Крејгов аргумент који полази од премисе да актуелна бесконачност не може постојати, а у коме се потом тврди да бесконачни темпорални регрес догађаја јесте актуелно бесконачан, из чега следи закључак да бесконачни темпорални регрес догађаја не може постојати, односно да је свет настао. Гурдељевић овај аргумент оцењује као потпуно филопоновски и истиче да овај аргумент није ништа уверљивији од оних које налазимо код средњовековних бранилаца калам аргумента. Он истиче да се овај аргумент снажно ослања на наводне

апсурде који прате постојање актуелно бесконачног, а које отклања савремена теорија скупова. Кандидат додаје и да је утисак да Крејг чини грешку када тврди да су наводни апсурди који прате актуелно постојање актуелно бесконачног применљиви на бесконачни темпорални регрес догађаја, јер бесконачни темпорални регрес догађаја не постоји актуелно. Након тога, он прелази на разматрање Крејговог другог аргумента. Овај аргумент полази од премисе да збир настао сукцесивним додавањем не може бити актуелно бесконачан, потом се тврди да темпорална серија догађаја јесте збир настао сукцесивним додавањем, из чега, према Крејгу, следи закључак да темпорална серија догађаја не може бити актуелно бесконачна. Кандидат истиче да је и овај аргумент налик на средњовековну аргументацију, а која је разматрана у претходном поглављу. Он додаје и да наводне апсурде, на које се Крејг позива у овом аргументу, успешно отклања савремена теорија скупова. Након тога, кандидат прелази на разматрање Крејгових емпиријских потврда премисе да је универзум настао: космологије великог праска и теорије о топлотној смрти универзума. Гурдељевић оцењује да ове две научне теорије потврђују истинитост премисе „универзум је настао”, те додаје да је једино спорна Крејгова тврдња да космологија великог праска има теолошке импликације. У последњем потпоглављу кандидат разматра закључак Крејговог аргумента и истиче да Крејг олако закључује да универзум има узрок свога настанка, те да је аргументација коју код њега налазимо недовољно уверљива. Гурдељевић разматра и Крејгову идентификацију својстава узрока настанка универзума са божанским атрибутима аврамовског монотеизма.

У следећем поглављу кандидат излаже и разматра Смитову аргументацију која је настала током вишедеценијске полемике са Крејгом о калам аргументу. У првом потпоглављу он разматра Смитову критику Крејгова два дедуктивна аргумената чији је циљ да демонстрирају да је прошлост света нужно коначна. Гурдељевић истиче да је утисак да Смитова аргументација заснована на савременој теорији скупова успешно отклања наводне апсурде у вези са постојањем актуелно бесконачног скупа. У следећем потпоглављу кандидат излаже и анализира Смитову аргументацију о неузрокованом настанку универзума. Он наводи да је Смит тврдио како не постоји позната дефиниција узрочности која се може применити на велики прасак, јер великим праском настају време, простор и природни закони, а што је предуслов за утврђивање сваке познате каузалне релације. Осим тога, акаузалност која постоји у квантној механици допушта могућност да

нешто настане неузроковано. Након опсежне анализе Смитове аргументације, кандидат истиче да је утисак да она представља најплаузибилнији део Смитове аргументације изнесене током вишедеценијске полемике са Крејгом, али да из тога што тренутно не постоји дефиниција узрочности која би се могла применити на настанак универзума не следи да Бог не постоји. У следећем потпоглављу кандидат разматра Смитову тезу о самоузрокованом настанку универзума. Том приликом он разматра Смитове аргументе засноване на истовременој узрочној петљи, полуотворености првог интервала постојања универзума и ретрокаузалности. Гурдељевић показује да аргументи засновани на истовременој узрочној петљи и ретрокаузалности нису довољно плаузибилни. У следећем потпоглављу кандидат разматра два Смитова аргумента да Бог не постоји: абдуктивни космолошки аргумент и калам космолошки аргумент за атеизам. Гурдељевић запажа да аргументација заснована на првом полуотвореном интервалу постојања универзума, а коју Смит инкорпорира у калам аргумент за атеизам, није довољно плаузибилна да би се тврдило да Бог не постоји.

У четвртном поглављу дисертације кандидат детаљно разматра проблеме на које је указао у претходним поглављима. Он у првом потпоглављу износи подробну компарацију Крејговог аргумента са традиционалним калам аргументима. Гурдељевић демонстрира да Крејгов допринос развоју калам аргумента се мора тражити у његовом увођењу научних теорија које имају за циљ да докажу да је универзум настао. Кандидат закључује да Крејг за разлику од традиционалних бранилаца калам аргумента успева да докаже истинитост премисе „универзум је настао”. У следећем потпоглављу се најпре испитује однос калам аргумента и космологије великог праска како би се утврдило да ли и у којој мери ова научна теорија доприноси плаузибилности калам аргумента. Гурдељевић аргументује да и поред тога што космологија великог праска потврђује истинитост друге премисе калам аргумента, она нам пружа снажну потпору да закључак калам аргумента проценимо као неисправан. Кандидат указује на проблем истинитости принципа „све што настаје има узрок свога настанка”, те да се он може емпиријски бранити једино у границама простор-времена, односно четвородимензионалног универзума. То води до следеће формулације принципа „све што настаје у универзуму има узрок свога настанка”, али овај принцип не би било могуће применити на настанак универзума. Гурдељевић објашњава да сходно космологији великог праска универзуму претходи иницијална сингуларност, која

представља границу могућег искуства, те је стога немогуће емпиријски утврђен принцип проширити ван граница могућег искуства. Стога кандидат закључује да је утисак да космологија великог праска не пружа подршку закључку калам аргумента о узрокованом настанку универзума. Потом, кандидат разматра однос космологије великог праска и аврамовског монотеизма. Он аргументује да космологија великог праска једино потврђује да је универзум настао и да је утисак да не постоје теолошке импликације ове научне теорије. Гурдељевић тврди да постоје битне разлике између догме о стварању *ex nihilo* и теорије великог праска. Стога теистичке интерпретације космологије великог праска носе велики ризик по углед теизма, јер у њима многи истраживачи виде синдром Бога празнина. У следећем потпоглављу кандидат разматра однос Крејговог калам аргумента и традиционалних божанских атрибута аврамовског монотеизма. Крејг је тврдио да појмовном анализом својстава узрока настанка универзума долазимо до традиционалних божанских атрибута, те да је на основу тога могуће узрок настанка универзума идентификовати као Бога. Гурдељевић показује да то није случај и да својства узрока настанка универзума до кога долази калам аргумент, ослоњен на космологију великог праска, стоје у супротности са традиционалним божанским атрибутима. Он користи низ аргумената налик на оне неоплатоничарске чији је циљ да укажу да догма о стварању ни из чега није у складу са божанским атрибутима, те уз помоћ њих демонстрира да се савремени калам аргумент налази у безизлазној ситуацији. Док је хришћанима било тешко да усагласе божанске атрибуте са настанком света, као слободним чином Божије воље, Крејг мора да усагласи ове атрибуте са настанком универзума према космологији великог праска. Он мора да објасни зашто Бог најпре ствара сингуларност великог праска, па онда тек из ње универзум. Кандидат аргументује да је узрок до кога долази Крејг у супротности са атрибутима: свемогућности, савршености, непроменљивости, доброте и свезнања. Он закључује да иако бисмо прихватили Крејгов калам аргумент као ваљан, онда узрок настанка света се не би могао идентификовати са Богом аврамовских монотеистичких религија. У последњем потпоглављу кандидат разматра проблеме Смитове аргументације и његовог калам аргумента за атеизам. Он истиче да је утисак да је Смитова теза о неузрокованом настанку универзума прихватљивија од оне о самузрокованом настанку. Гурдељевић демонстрира и да калам аргумент за атеизам не успева да докаже да Бог не постоји, те да аргумент једино успева да докаже да универзум настао.

У закључним разматрањима кандидат сумира главне резултате до којих је дошао у истраживању.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторанд Гурдељевић је, у овом код нас пионирском раду, успео да нам сплет тема које се везују за наново афирмисани калам космолошки аргумент прикаже јасно и прегледно. Њему је такође пошло за руком да укаже на најважнија и филозофски најрелевантнија ограничења и Крејгове и Смитове врсте аргументације. Докторанд Гурдељевић нам у раду јасно примећује да разматрање ових и сличних метафизичких тема не може довести до неоповргљиве аргументација у прилог једне од страна у полемици. То разматрање може довести само до тога да једну или другу аргуменацију учини донекле убедљивијом.

Закључак

На основу увида у сам текст, као и на основу свега што смо већ рекли закључујемо да рад докторанта Гурдељевића задовољава све услове које се захтевају за докторску дисертацију. Због тога предлажемо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду предлаже да докторанду Раденку Гурдељевићу одобри усмену одбрану своје дисертације.

У Београду, _____

Чланови Комисије:

др Александар Добријевић, доцент
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Стефан Мићић, доцент
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Александар Ђаковац, ванредни професор
Православни богословски факултет Универзитета у Београду

др Нециб Прашевић, ванредни професор
Филозофски факултете Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у К. Митровици